

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA

FACULTATEA DE DREPT

ȘCOALA DOCTORALĂ

ACCESUL LIBER LA JUSTIȚIE

-REZUMAT-

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC

Prof. univ. dr. Dan Claudiu Dănișor

DOCTORAND

Opran D. A. Mihaela Cătălina

CRAIOVA

2017

Istoric, justiția a reprezentat garantul existenței și protecției drepturilor persoanei și astfel a condiției individului în societate. Indiferent de afirmarea legislativă a acestora, drepturile trebuie ocrotite în esența lor printr-un sistem de control al societății, așa cum este justiția.

Nicio persoană nu poate exista în societatea modernă fără un set de drepturi personale și o serie de obligații fie generale, fie personale, impuse în funcție de categoria din care face parte. Prin urmare drepturile persoanei se circumscriu chiar în esența acesteia și îi oferă un sens din punct de vedere juridic.

Aceste circumstanțe au condus la apariția sistemelor de drept și la organizarea ordinii sociale prin cea juridică, în încercarea indivizilor de a se proteja de orice prejudicii cauzate acestora.

Prin urmare, o importanță deosebită capătă problema accesului la o instanță, în sensul formulării unor cereri pentru obținerea unor hotărâri ce pot fi puse în executare silită, astfel încât solicitările persoanei să își găsească finalitatea dorită.

Desigur că, pornind de la scopul instituirii justiției în cadrul construcțiilor statale, acest concept trebuie înțeles ca un drept atribuit persoanei. Continuând raționamentul, dreptul este unul fundamental, deoarece reiese din necesitatea ocrotirii esenței caracterului juridic al persoanei.

În primul rând, Convenție Europeană a Drepturilor Omului, precum și alte instrumente internaționale de protecție, fie anterioare, fie ulterioare, au recunoscut acest drept ca necesitând o protecție superioară, specială în raport de drepturile materiale. Prin urmare, art. 6 alin. 1 din Convenție se referă la dreptul persoanei la

judicarea cauzei sale, ceea ce presupune posibilitatea de a-și aduce pretențiile în fața unei instanțe.

Statele semnatare ale actelor normative internaționale au fost nevoite să își adapteze legislațiile naționale pentru a urma direcțiile stabilite, astfel încât, în principal, au recunoscut aceleași drepturi încă de la nivelul constituțiilor.

Accesul liber la justiție reprezintă, conform tuturor argumentelor expuse în prezentul studiu, un veritabil principiu al dreptului internațional și intern. Afirmarea își găsește suport în primul rând în faptul că toate instrumentele internaționale de protecție înțeleg să prevadă într-o anumită formă un drept fundamental al persoanei de a se adresa instanțelor de judecată și de a formula cereri prin care să urmărească ocrotirea sau constituirea unui drept al său.

În cuprinsul întregului studiu sunt surprinse diferite cazuri de manifestare a dreptului de liber acces la justiție în dreptul intern, realizându-se permanent o raportare la normele de drept internațional și modul în care acestea sunt transpuse în dreptul intern.

În România, accesul liber la justiție este recunoscut cu valoare de principiu constituțional prin art. 21 din legea fundamentală, ceea ce înseamnă că din punct de vedere legislativ, toate celelalte acte normative vor trebui să aibă în vedere neîngrădirea dreptului decât în condițiile expres prevăzute în Constituție.

Recunoașterea constituțională a acestui drept are ca și efect și instituirea pentru stat a două categorii de obligații. Astfel, pe de-o parte, obligațiile pozitive

de a efectua toate modificările și promovările legislative pentru a proteja dreptul de liber acces la justiție, iar pe de altă parte, statele trebuie să se abțină de la orice măsuri de natură a îngreuna acest drept. De la această ultimă categorie de obligații, există excepții pentru cazuri prevăzute expres în Constituție, însă care, tocmai pentru acest caracter excepțional, trebuie aplicate în urma unei analize stricte a proporționalității între măsura aplicată și scopul urmărit prin aceasta.

Cu privire la rolul acestui principiu în construcția dreptului intern și internațional, putem concluziona că acesta stă practic la baza existenței statului de drept democratic. Afirmarea își găsește fundament în necesitate persoanelor de a li se oferi de către state încrederea că drepturile acestora pot fi protejate în contextul încălcării de către alți subiecți de drept și că, pentru a elimina apariția oricăror abuzuri, acestea se pot îndrepta cu cereri în justiție pentru orice pretenții pe care le-ar putea avea acestea.

Este de remarcat faptul că dreptul de liber acces la justiție se constituie într-o serie de garanții procedurale prin care statul facilitează posibilitatea persoanelor de a se adresa instanțelor. Din acest punct de vedere sunt impuse statelor două seturi de obligații, respectiv o categorie de obligații pozitive și o categorie de obligații negative. Obligațiile pozitive se referă la acțiunile pe care statele trebuie să le întreprindă pentru a facilita accesul la justiție, respectiv acele prevederi normative care garantează posibilitatea persoanelor de a se adresa instanțelor cu diferite tipuri de cereri. Obligațiile negative reprezintă conduita pe care statele trebuie să o adopte în sensul de a se abține de la orice modificări legislative care să impună restricții de natură a afecta chiar efectivitatea liberului acces la justiție.

Indiferent de categoria obligațiilor, negative sau pozitive, acestea trebuie să fie unele de rezultat, iar nu de diligență, statul urmând a fi ținut răspunzător de orice încălcare a acestora.

Interesul în tratarea prezentei teme este unul de actualitate în contextul modificării continue a legislației naționale și a creșterii importanței justiției în viața socială ca urmare a majorării numărului de situații litigioase.

Dezvoltarea economică și socială conduce la apariția unor noi situații juridice, ce nu puteau fi avute în vedere de normele legale la momentul edictării acestora. Prin urmare, instanțele sunt chemate să aplice principiile generale de drept pentru soluționarea acestora și în același timp nevoia pentru justiție sporește.

Liberul acces la justiție face parte din garanțiile procedurale care compun dreptul al un proces echitabil. De altfel, reprezintă chiar debutul manifestării acestuia, deoarece fără posibilitatea de promovare a cererilor în justiție, nu putem discuta despre desfășurarea procesului în sensul recunoscut de Convenție.

Liberul acces la justiție se analizează în relație cu alte concepte specifice, așa cum sunt: democrația, statul de drept, cadrul juridic intern, libertatea și imparțialitatea instanțelor, termenul rezonabil, garanțiile procedurale sau limitările aduse acestora.

Pentru a discuta despre o formulă reușită a accesului liber la justiție, este necesar ca, în fiecare dintre cazurile dezbătute, exercitarea acestuia să fie efectivă și să nu existe limitări care afectează chiar esența acestuia.

În cadrul lucrării, sunt analizate principalele instituții și concepte de drept intern și internațional în jurul cărora gravitează principiul accesului liber la justiție, fiind susținute cu argumente din jurisprudența Curții Constituționale și a Curții Europene a Drepturilor Omului.

Lucrarea este structurată în patru capitole, corespondente principalelor patru teme de cercetare și este încadrată de introducere și o secțiune de concluzii în care sunt sintetizate principalele aspecte puse în discuție.

Primul capitol, intitulat „Fundamentele accesului liber la justiție”, prezintă premisa studiului, prin identificarea domeniului de aplicabilitate al noțiunii, al modului în care aceasta este creată și aplicată la nivel intern și al limitărilor ce îi pot fi aduse.

Cel de-al doilea capitol, „Noțiuni specifice în analiza dreptului la un proces echitabil”, se ocupă cu tratarea tuturor conceptelor de drept asociate temei centrale. Astfel, sunt prezentate componentele dreptului la un proces echitabil din perspectiva ocrotirii acestora de către Convenție din punct de vedere teoretic și de Curte din punct de vedere practic.

Capitolul al treilea, intitulat „Accesul liber la justiție în dreptul intern și internațional” oferă o perspectivă asupra modalității de reglementare și ocrotire a efectivității aplicării acestui principiu în cadrul juridic intern și cel internațional. Două subcapitole urmează cele două direcții de abordare. Astfel, subcapitolul 1 se referă la cadrul juridic intern și stabilește progresele interne în materia asigurării unui acces liber la justiție, precum și la modul în care Curtea Constituțională

înțelege să dea eficiență acestuia în raport prevederile legislative. Subcapitolul 2 tratează cadrul juridic comparat, analizând exemple de protecție în alte sisteme de drept, precum și soluțiile practice oferite de Curtea Europeană a Drepturilor Omului și Uniunea Europeană prin Curtea de Justiție a Uniunii Europene.

Capitolul al patrulea aduce în discuție problema accesului liber la justiție în materie penală, răspunzând la întrebări precum: există un drept al persoanei vătămate de a cere începerea procedurilor penale sau pronunțarea unei hotărâri împotriva făptuitorului ? există un acces liber la justiție al inculpatului în procesul penal ?

Discuția despre exercitarea dreptului de liber acces la justiție nu se putea face însă decât în contextul analizei dreptului la un proces echitabil. Raportul dintre cele două noțiuni este acela de la parte la întreg, respectiv în sensul că liberul acces la justiție este în esență un element al dreptului general la un proces echitabil.

Lucrarea se concentrează spre a stabili limitele în care poate fi exercitat liberul acces la justiție și în ce măsură pot statele stabili sarcini justițiabililor, fără însă a afecta esența acestui drept.

Apreciem că principala preocupare a statelor în contextul asumării respectării prevederilor Convenției Europene a Drepturilor Omului trebuie să fie aceea de a asigura persoanelor toate garanțiile specifice cu privire la posibilitatea de a se adresa instanțelor, indiferent de forma în care aceasta se face. Desigur că aceasta nu semnifică o imposibilitate absolută de a stabili anumite obligații

suplimentare în sarcina justițiabililor, însă acestea trebuie în primul rând să fie proporționale cu scopul urmărit, iar în al doilea rând să nu fie de natură a face, direct sau indirect, imposibil sau deosebit de împovăraător accesul la instanțe.

Propunerile cuprinse în interiorul lucrării se referă la continuarea modernizării cadrului legal național în sensul de a fi adaptat cerințelor actuale în materia procedurii contencioase. Astfel, în primul rând legislația taxelor de timbru trebuie revizuită spre a nu crea disproporții vădite între diferite tipuri de acțiuni. Exemplele pornesc de la acele tipuri de cereri pentru care legea instituie un quantum mare al taxei prin comparație cu situația care a generat necesitatea promovării demersului judiciar. În același context se înscrie și obligația legală de plată a unei cauțiuni care, deși justificată din punct de vedere al necesității protejării drepturilor creditorului și a eliminării abuzului de drept, are același caracter de limitare a posibilității de acces la instanță, odată ce quantumul este mai mare decât al taxelor de timbru, deși posibilitățile de plată sunt la fel de reduse ca și în exemplul anterior.

Din alt punct de vedere, cel al cerințelor formale pentru promovarea cererilor, apreciem că dezvoltarea legislativă urmează un curs potrivit, respectiv acela că s-au eliminat obligațiile petenților de a adresa plângerile către autorități administrative, care ulterior le transmiteau instanțelor, fiind deci eliminată bariera în calea unui acces direct la instanță.

Prevederile legislative actuale, care încă mai condiționează în unele cazuri promovarea acțiunilor în instanță de parcurgere a unor proceduri prealabile în

sensul contestării actelor la autoritățile administrative, nu se pot constitui în veritabile limitări ale accesului liber la justiție în măsura în care împotriva soluțiilor acestor instituții, poate fi totuși formulată o acțiune în instanță.

Din punct de vedere al modificărilor recente am apreciat că inclusiv noua legislație în materia achizițiilor publice, care prevede faptul că hotărârea instanței asupra cererilor introduse împotriva deciziilor autorității administrative sunt definitive în primă instanță, este de natură a limita dreptul de liber acces la justiție sub forma accesului la instanța superioară.

Nu în ultimul rând, liberul acces la justiție se materializează și în domeniul dreptului penal, sub aspectul unei posibilități generale a persoanelor vătămate de a aduce faptele în atenția autorităților publice, chiar dacă dreptul la acțiune efectivă în fața instanțelor aparține, sub aspect penal, doar statului.

Am concluzionat de asemenea că și în ceea ce privește inculpatul, acesta beneficiază de acces la justiție, în special în sensul posibilității de a formula cererile specifice în fața unei instanțe care să se poată pronunța în mod obiectiv asupra acestora.

Întreaga lucrare este fundamentată pe o cercetare jurisprudențială raportată la principalele soluții pronunțate în materie de Curtea Constituțională și Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Soluțiile pronunțate de acestea sunt folosite fie pentru a susține punctul de vedere al autorului, fie, în cazul criticării acestora, pentru a corija interpretările pe care le apreciem eronate.

Studiul prezentat suscită un real interes și își propune să surprindă atât imaginea de ansamblu a cadrului juridic intern privind accesul liber la justiție raportat la prevederile Convenției, cât și să militeze pentru modificări legislative care să ofere o mai bună protecție a acestuia, inclusiv în ceea ce privește limitările impuse pentru exercitarea în mod legal a acțiunilor civile.

DOCTORAND

OPRAN D.A. MIHAELA CĂTĂLINA